

ОГЛЕДАЛО ЗА „ПОТЧИНЕТИТЕ“ И „ПОНИЖЕНИТЕ“ НА БАЛКАНОТ

Концепт и редакција: проф. д-р Анета Светиева

Белешка на редакторот: Подготвувајќи го текстот „Полијизација на етничкиот идентитет на Торбешиите („нашинциите“)“, наидов на текст на А. Џафери кој го допираше на друг начин истиот проблем. Бидејќи тој текст претставуваше коментар на текст на г. Кимет Фетаху, кого лично го познавам, се потрудив да го добијам неговиот оригинален ракопис. Г. Кимет Фетаху ме извести дека својот текст го објавил како реакција на пишувањето на г. Исмаил Кадаре во весникот „Шекули“ поради несогласување со неговите тези и навредата упатена на негова адреса. Така стана неопходно да се пронајде и „поводот“ за сите овие текстови објавени во Албанија кои се директно или индиректно поврзани со оваа тема. Кон оваа „полемика за малцинствата и за балканскиот далтонизам“ го приклучив и мојот готов текст, кој, иако беше работен независно од „поводот“ и „реакциите“, сепак се вклопуваше во „мозаикот“. Текстовите одат според редоследот како што биле објавувани: 1. **Исмаил Кадаре, Потчинувањето (на народите) на Балканот, в. „Шекули (Тирана), јануари 2004 година и в. „Кориери“ (Тирана), 30.1.2004 година;** 2. **Кимет Фетаху, Малцинскава и албанскиот идентитет, в. „Кориери“ (Тирана), 30.1.2004 година;** 3. **Арбен Џафери, Бура во чаша, „Шекули“ (Тирана), 6. 2. 2004 година.** Преводот на македонски јазик на текстот на Арбен Џафери е преземен од неделникот „Дело“(Скопје) бр. 517 од 27 февруари 2004 година, стр. 12-13; 4. **Анета Светиева, „Полијизација на етничкиот идентитет на Торбешиите („нашинциите“)“, списание „Balcanoslavica“ (Прилеп-Скопје, Македонија) бр. 32-33 од 2003 година, стр. 7-23)**

Кадаре Исмаил (Тирана, Албанија)¹

УДК 323.12 (497)

ПОТЧИНУВАЊЕТО/ПОНИЖУВАЊЕТО (НА НАРОДИТЕ) НА БАЛКАНОТ

(текстот е објавен во весникот „Шекули“, а потоа и во весникот „Кориери“ (Тирана, Албанија) на 30.1.2004 година)

Потчинувањето/понижувањето на народите е позната појава во историјата. Потчинувањето и расизмот се вбројуваат во сигурните знаци што (најавуваат) соопштуваат дека се подготвува некоја несреќа. Народот

¹ **Исмаил Кадаре** е роден на 28 јануари во 1936 година во Ѓирокастро, Албанија. Тој е, можеби најпознатиот албански писател. Студирал на Факултетот за историја и филологија на Универзитетот во Тирана и на Институтот за светска литература Горки во Москва. По проблемите што ги имал од страна на комунистичкиот режим во Албанија, емигрирал во Франција, во октомври 1990 година, пред самото паѓање на режимот. Во 1999 година, Кадаре се вратил во Албанија. Добил многу награди, а е член и на Француската асоцијација на писателите, од каде што беше номиниран за Нобелова награда. http://en.wikipedia.org/wiki/Ismail_Kadare

Текстот го преведе проф. д-р Вита Која (Тирана, Р. Албанија).

ја очекува со страв бурата на злото. Несреќата може да задоцни едно годишно време, со години, некогаш и со векови, но еден ден таа ќе дојде. Најдолгото очекување на злото им се случи на Евреите. Се гледало дека се подготвува зло и дека се зголемува постепено од еден век во друг век. Не се случило наеднаш. Ни постојаните прогнувања, ни преселувањата, ни бездушните убиства не го угаснале непријателството спрема Евреите. Тоа продолжи до средината на XX век, кога неправдата ја достигна својата кулминација со холокаустот. Извршен од нацистите, неправдата беше, навистина, со планетарни размери. Тој ја извалка совеста на многу народи, совеста која сè уште не е сосема проучена. На прв поглед, потчинувањето може да се појави како едно банално зло, културно недоразбирање, како некоја тешка болест. Но, за да се откажеме од секоја ваква утеха, мораме да сфатиме дека геноцидот против Евреите, исто како и секој геноцид, започнал токму со потчинувањето. Потчинувањето на народите носи две големи зла. Прво, го прави народот жртва на катастрофа. Второ, ја налутува (ја подивува) жртвата, менувајќи ѝ го карактерот до тој степен што понатаму, всушност, таа самата му прави услуга на својот крвник.

Како последица на оваа појава, политичката клима на еден регион, на еден континент или на една епоха може на неповратно да се затруе многу пати. Потчинувањето може да биде вистинско или измислено. Во историјата има примери кога земји или режими се прикажувале како потчинети, за да можат преку тоа да го озаконат противнападот и идните нивни неправди кон другите. Овој факт сведочи за силата на потчинувањето, за силата на овој механизам што може да служи како нож со две острила во животот на народите.

Во октомври оваа година (2004 година, забел. ред.) во Албанија се случија три случаи, на прв поглед само непријатни, но, ако се размисли подлабоко, тие имаат повеќе значења. Во локалната изборна кампања, луѓето што ја гледаа кампањата на ТВ беа изненадени од избувнувањето на противалбанската свирепост во областа на Химара. Албанци и Грци или, поточно, отпадници на двете нации, оптоварени со едно примитивно чувство, со зборови, со гестови, со викање, без некоја причина, ја изразуваа својата нетрпеливост кон земјата што се вика Албанија и кон народот што живее во оваа земја - Албанците. Грчките службеници исто така се замешаа во оваа историја. Неспособноста на албанските авторитети да го заштитат достоинството на земјата од потчинувањето може да се толкува како согласување (покорување). Молкот од страна на меѓународните набљудувачи може да се толкува како сомневање.

Речиси во исто време продолжуваше една друга историја: проблемот на потеклото на Мајка Тереза, пример кога тврдоглавиот Балканец, според една позната традиција, им ја негира на Албанците секоја добропозната личност, оставајќи им ги само бандитите, крадците, брашнарите, значи љубоморните Балканци соопштија дека светицата не била од албанско потекло, и ова не е случајно. Но, албанските интелектуалци го направија уште попроблематично ова негирање, што, логично, беше неочекувано и жално. Некои од нив со насмевка се подбиваа со албанската јавност, па се

бараше нова потврда, ни помалку ни повеќе да се појасни која е Мајка Тереза, иако таа самата имаше објавено пред повеќе години и сиот свет веќе знаеше за нејзиното албанско потекло. Веднаш потоа, некои од нив, кои претходно се подбиваа со „албанските мајкотерезисти“ искажувајќи сомнеж во нивните ставови за потеклото и дисквалификувајќи ги како неуки, романтичарско-националистички, селански, гротескни и со други потсмешливи термини, истите овие ненадејно станаа сериозни, почнаа да бараат по архивите за да најдат податоци за потеклото на светицата, за тоа што претходно го омаловажуваа. Но, според нив, сега без насмевка и шега, Мајка Тереза не била од едно (само албанско) потекло, туку била од мешано потекло, и тоа било македонско, влашко, дури, според еден Индиец можеби и циганско. Значи, Мајка Тереза можела да биде од секаква националност, само не албанска.

Во месец октомври имаше еден друг случај. Во една телевизиска емисија каде што се зборуваше за малцинствата, некои претставници на овие малцинства одвај успеваа да го контролираат антиалбанското расположение. Посебно двајца од нив беа полуги: претставникот на македонското малцинство (еден маж со муслиманско име, кој зборуваше во име на православните Македонци) и другиот кој себе се сметаше за глас на египетското малцинство, на оние што расистичкиот албански народ, според него, ги викаат *Ѓуџи* и, повторно според него, биле во ова земја уште во времето на фараоните, односно останале како нивни потомци од тие времиња, многу векови пред денешните староседелци. Многу е тешко да се поверува дека етничките малцинства, во чие име се зборуваше на ТВ, би сакале вистината за нив да биде претставувана од овие личности. Прво, малку е чудно православните Македонци да прифатат еден претставник со турско-муслиманско име и презиме. Второ, зошто Македонците и таканаречените Египќани, кои живеат одамна во Албанија, се толку бесни и нелојални на земјата и на народот со кој живеат. Лојалноста на земјата што им дава страа и ги заштитува малцинствата исто како и своите граѓани е првиот критериум што е задолжителен за овие малцинства во секоја европска демократија. Како да не се задоволни само со нелојалноста, горенаведените претставници отидоа дотаму што бараа декларирање на Албанија како многунационална земја!

Трите инциденти, сведочат јасно за еден подем на антиалбанската клима на Полуостровот. Во случајот со Химара, нападите против Албанија, против знамето и нејзините државни симболи, сето тоа придружено со кревање на грчкото знаме и истакнување на грчките симболи, покажаа отворено една стара програма, извадена од гроб, за разделување на Албанија, за отцепување на еден нејзин дел. Во случајот со Мајка Тереза се откри една друга програма: да му се соопшти на албанскиот народ дека не може да има позитивни модели, а ни случајно таков позитивен модел каков што е оној сублимиран во Мајка Тереза, што значи дека на овој народ му се оставаат само негативните модели: бандитите, шпиуните, со што, практично, се програмира затворањето на секој пат кон напредокот. На албанскиот народ му се остава отворен само една пат, оној што го носи на почетокот на

моралната пропаст, и потоа едноставно во пропаст. Третиот случај - тој со телевизискиот разговор на 25 октомври, предлага нов проект, според кој на Албанците не им припаѓа цела Албанија, туку еден дел, можеби помалиот дел. Накусо кажано, ова е стар проект за разделување на земјата, претставен повторно во едно ново руво: многунационална земја. Овие примери, придружени со десетина други, не се од денес, ниту ги дели само еден викенд од почетокот на овој век. По повеќе илјади години, за првпат на Полуостровот, албанскиот народ се декларира како слободен. Наместо да се дочека со радост тоа што се постигна како позитивно и наместо да се дочека со разбирање, секогаш се случува спротивното. Не залудно албанските преродбеници чукаа на камбаните и дадоа најавени знаци дека едно чудовиште не излегува од маглата. Но народот што бараше слобода не ги слушна тие камбани и не ги виде тие знаци. Тука, на Балканот, слободата на еден народ се доживува како застрашувачка опасност, како нешто штетно за другите. Така се направи фатална грешка, една од оние грешки што историјата никогаш не ги простува: се создаде несреќна илузија дека Балканскиот Полуостров може да ја оствари својата слобода заклучувајќи, закопувајќи ја во својата утроба слободата на еден од неговите постари народи. Недоразбирањето продолжува, а заедно со него и една голема трагедија, од која ќе истакнеме само еден пример - она што се случуваше пред слепите очи на Европа. Там-тамите на фестивалите, форумите и псевдолибералната безмислица го прикриваше долго време тоа што не требаше да се прикрива: драмата на еден народ што страдеше како во средниот век во Југославија - Албанците на Косово. Тоа беше, без сомнение, најголемиот минус на Европа по војната и најголемата дамка на нејзината совест. За среќа, Европа и целото западно граѓанство на крајот се разбудија. Тие ја казнија Југославија, забележувајќи ја во историјата на човештвото првата борба на една група народи обединети главно поради морални причини. Во последно време, сублимните закони за правата и за слободите, сè ставија повторно под сомнеж.

Во историјата на човештвото познато е дека по големите неправди има каење (некаде ваму-таму, некогаш појасно, некогаш поматно) на Европскиот континент. Иако во Хаг продолжува судењето и казнувањето на престапите, една тивка симпатија понекаде оживува. Како придружна појава на ова се појавува и нервозата и нетрпението кон оние што го предизвикаа тоа долго бомбардирање на Балканот - кон албанскиот народ. Знаците на една од најстарите болести на светот - расизмот, овој пат се појавува против Албанците.

Трите примери што ги спомнавме не се само моментни знаци, туку имаат поголема длабочина. Но, често се токму моментни знаци, и посебно треба да бидат знаци за оние што не се доволно внимателни и што не можат да видат што најавуваат овие случаи.

Фетаху Кимет (Тирана, Албанија)²

УДК 323.15(496.5)

МАЉЦИНСТВОТА И АЛБАНСКОТО ОПШТЕСТВО

(Објавено во весникот „Кориери“ (Тирана, Албанија) на 30.1.2004 година)

Наместо вовед

Пиев чај со еден мој пријател од работа кога еден поранешен колега, веќе одамна во пензија, дојде пред нашата маса. Додека ја пуштав раката да се поздравам, тој, многу налутен, ми се обрати: „Те гледав на ТВ“. - „Да“ му одговорив, „ќе ме гледаш и друг пат“. Тој продолжи: „Многу сум лут на тебе. Како бре, нè направи многунационална држава кога ние таму“ (со рака ми покажуваше некаде кон исток), „мисли на нашите браќа што се со јаже под вратот“. Си помислив: „Господе, што се случило?“ Му реков: „Јорго, мораш да си ги избришеш тие мисли од мозокот!“ „Не“, ми одговори, „избриши ги ти, и читај го, читај го „Шекули“ (статијата на Кадаре), „за да видиш каде си“.

Ја прочитав статијата на г. Кадаре „Појценување (на народиите) на Балканот“ и навистина се замислив. Јас како личност, изгласан во два мандата да управувам со едно од друштвата на Заедницата на Македонците во Албанија (муслимани, христијани, протестанти и од сите други вери), тешко можев да поверувам и да се согласам со концептите и со идеите на почитуваниот автор на статијата. Во Македонија, исто така има, три главни вери, христијанска, муслиманска и католичка. Последните податоци во Република Македонија кажуваат дека муслиманите-Македонци сочинуваат околу 18 % од македонскиот народ. Во Албанија, толеранцијата и верскиот соживот се сметаат за една од најдобрите придобивки и богатства. И зошто толеранцијата и етничкиот соживот да не се сметаат за такви?

Господин Кадаре!

Не можам да го разберам тоа што ве мачи, не само Вас туку и целата наша земја, а тоа е стравот од мултиетничкиот карактер на албанското општество и проблемите што произлегуваат од оваа вистина. Моето мислење е различно од Вашето, односно од Вашиот страв за декларирањето на Албанија како многунационална држава.

Верувам дека кај нас последниве десет години не беа предизвикани големи проблеми кога на човекот и на општеството им се вратија многу од

² Авторот е професор на Универзитетот во Тирана. Претседател е на едно од друштвата на Заедницата на Македонците во Албанија. Потекнува од с. Требишта - Голо Брдо (Албанија) и себеси се смета за етнички Македонец, како и најголемиот број *нашинци* (православни и муслимани) од тој етнички предел. <http://www.historyofmacedonia.org/MacedonianMinorities/kimet.html>

Г. Кимет Фетаху ме извести дека добил согласност од Редакцијата на весникот „Кориери“ да ја даде својата реакција на статијата на г. Исмаил Кадаре објавена во јануари 2004 во весникот „Шекули“ под услов во исто време да се преобјави текстот на г. Кадаре. Од тие причини, на двете статии може да се забеледи истиот датум на објавување, иако реално „поводот“ се случил порано.

Текстот го преведе проф. д-р Кимет Фетаху.

вредности негирани од претходниот тоталитарен режим. Како примери ќе ја спомнам слободата за формирање повеќепартиски систем, правото на сопственост, на пазарна економија, слобода на движење, на верска припадност и други. Сите овие слободи беа изгласани и озаконети од страна на нашите законодавни институции. Меѓутоа, истото не се случи и со правата на малцинствата во Албанија. Сè уште отворените малцински прашања останаа табу-тема во калта на албанскиот национален шовинизам, без оглед на фактот што безброј пати се истакнувани во пишаните и во електронските медиуми.

Националните малцинства во меѓународната пракса

Процесот на создавањето на државите во минатиот век донесе многу интересни искуства во меѓународната пракса. Во Европа и на Балканот етничкиот национализам претставува филозофска суштина на феномените и на праксите во овие последни десет години.

Така, во Европа, каде што државите се економски интегрирани, среќаваме феномен на културно сепарирање на нациите и на етностите, кои бараат да го зачуваат својот идентитет. Последните статистики зборуваат за околу 50 милиони Европјани што го уживаат или не го уживаат статусот на етнички малцинства во земјите каде што живеат.

Овој феномен многу добро го има опишано Урб Алтермат, кој истакнува дека тие (европските општества) „се спротивставуваат едни на други, градат етнонационалистички тврдини и ги искористуваат културните разлики како оправдание за нетрпеливоста кон странците“.

Од друга страна, Хрватот П. Матвејевиќ во 1993 година, во филозофски поглед, овој феномен го опишуваше како борба помеѓу поединецот и општеството во рамките на Унијата, каде што „идентитетот на постоењето добива предност пред идентитетот на дејствувањето“.

Со други зборови, националната држава стана модел за организирање на новите општества во овие десет години, потврдувајќи ја, конечно превласта на етнонационализмот над етноплурализмот.

Ако европската политичка карта броеше 33 држави во 1920/21 година, во 1995 година имаше 42 држави. На Балканот, од 7 држави настанаа 11 држави и албанскиот народ од една држава во 1920 година, денес има две држави, не сметајќи ги тука тенденциите за трета држава (идејата и движењето за т.н. Република Илирида во Македонија во 1992-1993 година.)

Проблемот на етничките малцинства стана евидентен особено по 1990 година, кога Европа се најде пред притисокот на централните и на југоисточните европски нации за демократија и слобода. Ова беше причината за етнизација на државните политики, што ги принуди европските структури најмалку 5-6 години да се собираат и многупати да гласат, за конечно да ги постават основните стандарди за човековите права и за правата на етничките заедници.

Еден од основните принципи за правата на етничките малцинства е самоопределувањето на поединецот. Во таа смисла, документот од Копенхаген и Конвенцијата за еднакви права и заштита на малцинствата

даваат исто решение: „Етничката припадност на едно национално малцинство е проблем што е во врска со индивидуално решавање и ниедна нерамноправност не може да произлезе од неговото решавање“.

Ова решение беше прифатено во сите меѓународни акти и документи од овој домен и тоа укажува дека правата на малцинствата се базираат на индивидуалното право, а не на колективното право. Фактички, во доменот на правата на етничките малцинства не постои ниту една можност за поделба на правото на индивидуално право со тоа на колективот.

Најјасен пример имаме на Балканот, каде што правата на Албанците на Косово и во Македонија еволуираа од индивидуални права во колективни права, така што на Косово достигнаа до степен на самоопределување, како највисок степен на колективното право. Затоа и во Конвенцијата за еднакви права се прецизира дека: „Лицата коишто им припаѓаат на националните малцинства можат да ги реализираат правата и слободите што произлегуваат од принципите објавени во оваа Конвенција како индивидуално право или заедничко право“.

Важен проблем останува дефинирањето на поимот на националните малцинства. Во 1979 година, Капоторти даде интересна формулација која се базира, на пет основни елементи, и тоа: територијата, односите со државата, етнокултурните и јазичните карактеристики, демографскиот потенцијал и мотивите за чување на вредностите на националните малцинства. Тука имаме два концепта што одразуваат две практики на препознавање и поддршка на правата на националните права. Првиот концепт кажува дека граѓаните од една држава ѝ припаѓаат на таа нација, што значи дека не можат да имаат меѓународна заштита. Вториот концепт подразбира дека, за да биде заштитено малцинството, мора да биде поврзано со поголема нација, која е организирана на ниво на држава. Иако за овој проблем продолжуваат уште дискусии и полемики, има логика во фактот што го дава Постојаниот суд на меѓународното право: „Постоењето на едно малцинство е прашање на факт, а не прашање на право“.

Малцинствата и Албанија

Не навлегувајќи длабоко во минатото, Албанија до 1990 година признаваше само две национални малцинства: 1. грчкото во Саранда и Гирокастро и 2. македонското во регионот на Преспа. Таму се гарантираше образованието на мајчиниот јазик, грчки и македонски, и толку. Секој од жителите од овие малцинства што се преселуваше во други региони автоматски го губеше малцинскиот статус, така што понатаму ја менуваше националноста во документацијата, во матичните служби.

Во периодот 1945-1990 година, албанското општество се потпираше на три главни столба: 1. марксистичко-ленинистичката филозофија; 2. државната сопственост и 3. граѓанско-атеистичкото општество.

Марксистичко-ленинистичката филозофија беше пракса за владеење и управување; државна сопственост, борба против приватната сопственост во изолираната економија, како и градење атеистичка и граѓанска држава со цел граѓаните да бидат без никаква верска и етничка

припадност. Со други зборови, во неколку десетини години се ориентираше против сопственоста, различните политички идеи, против верската и етничката припадност.

Државната политика ги претвори малцинствата во заложници на политиката во однос со соседите и во многу случаи применуваше физички и психички линчувања. Ако се суди според Извештајот на албанската Влада депониран до Советот на Европа на 26 јуни 2001 година, се соочуваме со иреални и неистинити информации. Се знае дека во Албанија никогаш не е извршен попис на населението со посебни колони за верската и за етничката припадност. Цифрите за малцинствата во 1960, 1979 и 1989 година (2,7%, 2,1% и 2,0%) не се точни, не се вистински. Намален е бројот на грчкото малцинство и се негира македонското малцинство во Гора и Голо Брдо (Голобордо). Како илустрација за замаглување на проблемите се споменуваат Ромите, Србите и Црногорците и Ароманците и целосно се негира присуството на Египќаните и на Бошњациите.

Истовремено, еден албанско-германско-косовски проект е анатемисан бидејќи во атласот подготвен за печатење наведено е дека во Албанија околу 11% од населението им припаѓа на малцинствата.

Во напорите за интеграција во меѓународните и во евроатланските структури од 1955 година, Албанија има потпишано и ратификувано околу 15 конвенции и меѓународни договори. Тие документи подразбираат ангажирање за албанската Влада и претставуваат обврска на албанската држава.

Други документи се очекува да се потпишат, но тие што се потпишани се во еден процес на набљудување и оценување. Доволно е да спомнеме дека во една од најважните пет точки од годишниот Извештај на Процесот за асоцијација и стабилизација, Комисијата на Европската унија бараше од албанската Влада продолжување на напорите за подобрување на правата на малцинствата преку проширување на законските норми, засилување на одговорните институции, за да се осигура спроведувањето на правата на малцинствата во согласност со меѓународните стандарди. Исто така, во укажувањата од Советот на Комитетот за следење на примената на Конвенцијата за еднакви права и заштита на малцинствата, во септември 2002 година се инсистираше албанската Влада да вложи поголеми напори, да соработува со етничките заедници и да преземе конкретни мерки за спроведување на Конвенцијата за еднакви права.

Како што се гледа, државата и албанското општество во голема мера беа подржани од меѓународниот фактор за да ги реализираат обврските не само кон етничките малцинства во Албанија туку, истовремено, посигурно да зачекорат кон интеграција во европските структури.

Малцинствата во Албанија и нивните проблеми

Почнувајќи од реалната состојба на организирање на етничките малцинства во Албанија, Центарот за етничко истражување во Тирана, во рамките на проектот: „Етничките малцинства во Албанија“, реализира една

студија со 11 друштва на малцинствата што живеат на територијата во нашата земја.

Освен 33-те анкетни прашања, се третираат и други разни проблеми, како што се малцинскиот статус, односите со медиумите, образованието, општествено-економските проблеми, односите со политичките, административните и со легислативните структури, видовите соработка и др. На крај, од содржината на податоците се дојде до интересни резултати, многу важни за албанското општество.

Во Албанија имаме седум (7) етнички малцинства: Власи (Ароманци), Бошњаци, Египќани, Грци, Македонци, Роми и Срби и Црногорци. Бројот на населението на етничките малцинства во Албанија, без вклучување на цифрите од претставниците на грчкото малцинство, е 780 000 - 840 000 жители. Земајќи го предвид населението на грчкото малцинство, може да се констатира мултиетничкиот карактер на албанското општество.

Сите етнички малцинства бараат едногласно официјално признавање на нивниот статус во Република Албанија. Тие, се многу добро организирани во друштва и во организации и имаат јаки мотиви за нивниот идентитет, а тоа се јазикот, културата или нивните населени места.

Етничките малцинства го гледаат критички своето постоење, бидејќи се многу малку или ни најмалку присутни во електронските и во пишаните медиуми. Тие бараат простор и врски со јавноста, додека нивниот печат е анемичен и без институционална поддршка.

Образование на мајчин јазик немаат бошњачката, ромската, влашката и српско-црногорската етничка заедница. Грчката и македонската етничка заедница не се задоволни и бараат образование на мајчин јазик во Химара, Гора и во Голо Брдо (Голобордо). Исто така, и состојбата во образованието на албански јазик е лоша кај етничките малцинства.

Лоша до средно лоша се оценува економската состојба на етничките малцинства во Република Албанија.

Етничките малцинства не се задоволни од нивното присуство во албанската јавна администрација и во институциите од доменот на легислативата, како и од последните парламентарни избори. Тие не се задоволни од изборниот закон и не се задоволни од соработката на институциите со претставниците на етничките малцинства за промена на овој закон.

Сите претставници на етничките малцинства во Република Албанија бараат директно претставување во албанскиот Парламент со претставници избрани според бројот на пропорционалниот изборен систем.

Етничките малцинства во Албанија бараат да се дискутира за Уставот на Република Албанија и за неговото подобрување.

Претставниците на етничките малцинства во Република Албанија бараат формирање и функционирање на една посебна структура за малцинствата во албанската Влада.

Финансиите на етничките малцинства во Република Албанија се базираат единствено на сопствените извори на овие малцинства. Сите претставници едногласно бараат буџетирање на активностите на етничките

малцинства од страна на албанската држава. На првата Конференција со работен наслов „Подобрување на состојбата и на правата на етничките малцинства во Република Албанија“ одржана од 17 до 19 јуни 2002 година, претставниците од сите малцинства ја изгласаа Резолуцијата од оваа Конференција, која е во согласност со Конвенцијата за еднакви права, како и со целокупната меѓународна легислатива. Така, потпишувачите, се изјаснија за почитување на територијалниот интегритет и независноста на балканските земји, како и за поддршка на пријателските врски и добрите односи помеѓу државите во регионот. Претставниците на етничките малцинства се согласија дека Република Албанија мора да се гради како мултиетничко, мултиверско и мултикултурно општество. Во преамбулата од Уставот на Република Албанија мораат да се споменат сите етнички малцинства што живеат во Албанија. Поддржувајќи го официјалниот албански јазик на територијата на Република Албанија, претставниците на етничките малцинства бараат јазични права во сите единици на локалната самоуправа, кога малцинскиот јазик го употребува 20% на населението, тој да добие статус на официјален јазик, како и албанскиот јазик. Исто така, Резолуцијата бара државата да им гарантира до средно образование на мајчин јазик на сите етнички малцинства во Албанија.

Сочинувајќи една третина од албанското општество и како лојални граѓани, претставниците на етничките малцинства бараат да имаат свои претставници во албанската легислатива и во јавната администрација, во Народниот совет на Радио-телевизијата и во програмите за албанската јавност. Тие бараат од албанскиот Парламент да го изгласа Законот за правата и слободите на малцинствата во Република Албанија, да се основа Државниот комитет за односи со етничките малцинства во Република Албанија, како и да се организира пописот на населението со посебен закон и меѓународен мониторинг, со присуство на етничките малцинства во секоја фаза од процесот за попис. Како што се гледа, етничките проблеми во нашава земја се големи и остри, затоа треба поголема политичка волја, ангажирање на сите заинтересирани фактори и многу работа за да се уочат и да се решат проблемите на ова поле.

Г. Кадаре!

Јас верувам дека покорисни се ангажирањето и решавањето на погорните проблеми од наведените муслимански или православни сценарија, што без причина барате да ги импутирате во албанското општество. Малцинствата во Албанија не се „потценувања на Балканот“, туку чест и почитување на оваа земја. Тие се подеднакво одговорни за среќата на оваа земја како што е и албанското мнозинство. Тие се борат да ја преземат оваа улога за да се вбројат со достоинство во редот на прогресивните сили на страната на напредокот и цивилизираноста. Оваа нивна желба да се соочат со проблемите и со реалноста во албанското општество произлегува, во суштина, од нивната лојалност.

Цафери Арбен (Тетово, Македонија)³

УДК 323.1:297 (497:=163.3)

БУРАТА ВО ЧАША

(Објавено во весникот „Шекули“ (Тирана, Албанија), 6. 2. 2004 година. На македонски јазик е објавен во неделникот „Дело“ (Скопје, Македонија) бр. 517 од 27 февруари 2004 година, стр. 12-13; 4.)

Деновиве прочитав текст од еден од претставниците или претседателите на едно од друштвата на танакаречената Унија на Македонците во Албанија (н.з. Кимет Фетаху), на едно друштво кое, по сè собира граѓани од Албанија кои сметаат дека им се зголемува угледот ако се идентификуваат со таа политичка измислица, Македонци-муслимани, која ниту во самата Македонија не помина. Изгледа дека вестите доцна доаѓаат во Албанија... Се разбира дека тој, сам по себе во оваа тенденциозна полемика со текстот на Кадаре *Понижувањата на Балканот*, немаше да предизвика никаков интерес, но напротив, потценување, како и многу други мислења, се појавува во рубриката „Писма на читателите“. Но, овој текст е интересен ако се гледа како најилустративен дел од синдромот создаден од глигоровистичката доктрина, која во суштина, е сосема вештачка и која на самиот македонски народ му внесува збрка, како со себеси, така и со другите народи на Балканот. Овој напис вреди да се анализира само за да се сфати **апсурдот на македонизмот**⁴, барем перципиран низ призмата на Глигоров.

Идејата за Македонија се појави по Руско-турската војна, таканаречената источна криза, или конкретено, по одбивањето меѓународно да се легализира експанзијата на санстефанска Бугарија. Повлекувањето на Бугарија влијаеше со појавување на едно силно политичко движење, кое денес е познато по акронимот ВМРО. Примарната идеја на ова политичко движење беше да се формира една државна формација на географскиот простор што повторно почна да се признава со името Македонија. Секако и во тоа време, и денес, Голо Брдо во Албанија беше надвор од полето на политичкото перцепирање. Оваа Македонија, според политичката платформа на ВМРО, требаше да биде балканска Швајцарија, во која како рамноправни би живееле Бугарите, Албанците, Грците, Турците, Власите и

³ Авторот на статијата е лидер на етничката политичка партија на Албанците во Македонија - Демократската партија на Албанците во Македонија (ДПА) (**Party for Democratic Prosperity of Albanians in Macedonia (PPDSH)** Partia p'r Prosperitet Demokratik e Shqiptar've n' Maqedoni/Партија за Демократски Проперитет на Албанците). Оваа партија е втора по големина партија на Албанците во Македонија. Формирана е од едно од крилата на Партијата за демократски просперитет (ПДП). Главни центри на поддршка на оваа партија се Тетово и Гостивар. <http://www.albanian.com/main/countries/macedonia/parties.html>
<http://flagspot.net/flags/mk%7Dpdsh.html>

Авторот е по потекло етнички Албанец од Косово и државјанин на Р. Македонија од поново време. По професија е социолог.

⁴ Провокативните делови на текстот се подвлечени со здебелени букви од страна на редакторот проф. д-р Анета Светиева.

др. Така, дел од бугарската елита се стремеше преку новиот концепт на една држава како Швајцарија повторно да ја врати бугарската доминантна позиција врз една стратешка територија што ја имаше изгубено благодарение на меѓународната арбитража. Кога овој проект најде на многу пречки, под влијание на разните покраинизми, почна да се дели на два дела, на пробугарска и промакедонска. Првата светска војна и воените сојузничтва ги расипаа сите планови и аспирации. Се формира српско-хрватско-словенечкото кралство. Во оваа нова држава не функционираше идејата на македонизмот ниту во Македонија ниту во другите области, уште помалку во Албанија, секако воопшто не во Голо Брдо во Албанија.

Кога започнаа внатрешните караници, бугарската Влада ги прогласи за нелегални двете страни на ВМРО. Во тоа време, во Голо Брдо, во Гора на Косово не се зборуваше за македонизам. Тргувајќи од тоа, само по себе се поставува прашањето: кога се појави идејата за македонизмот или потребата од формирање редица друштва на Унијата на Македонците во Албанија?! Идејата за македонизмот, за посебниот етнички идентитет е контестирана и продолжува да биде контестирана од многу соседи, како и од светски непристрасни истражувачи додека Албанците сега засега стојат настрана од овој феномен. Ако во Македонија се контестира оваа идеја, последниот случај на криза се појави во редовите на православниот клер, кога дел од него се изјасни за лојалност кон Српската православна црква, тогаш се поставува прашањето: од каде извира таа енергија, таа подготвеност за формирање на една „македонска кауза“ во Голо Брдо во Албанија? Одговорот секако не треба да се бара во историјата, ниту во традицијата, туку во политичките проекти на мошне старите лидери или на проектите на македонските тајни служби кои се стремат да го релативизираат албанското прашање на просторите на поранешна Југославија. „Македонската кауза“ во Голо Брдо, поточно, македонско-муслиманската, е измислица во рамките на југословенските проекти, **значи и на македонските, за релативизирање на албанската кауза**, затоа што во Голо Брдо немало политичко движење со македонски премиси. Во Голо Брдо и во други места немало востание, смрт, персекуција и др., Албанија не се декомпонира, па така по автоматизам да се појават други каузи, како што се случи во Југославија. „Македонската кауза“ се јавува како антиалбански предизвик во рамките на глигоровистичката стратегија, која преземала да реализира неколку сегменти на тајните служби и на кариеристичкото ослепување на неколку поединци во Албанија, кои преку ваквите друштва се стремат да отворат големи дилеми. Меѓутоа, тие ќе успеат да сфатат, да импровизираат само бура во една чаша вода. Делириумот за создавање етнички каузи во Албанија не е само политичка реторика, туку и геостратешка политика. Постои еден план составен во времето на поранешна Југославија за формирање една тампон-зона која би ги поврзувала пределите населени со **муслимани-славјанофони** на Гора во Косово, во селата на Торбешите во Дебар и на оние на Голо Брдо во Албанија. Актуелната македонска Влада води разговори за отворање на другиот пат, кој би го поврзал Голо Брдо со селата на Торбешите околу Дебар. Југословенските лидери имале намера да го инструментализираат ова

население против албанскиот елемент. По сè изгледа, на еден дел од територијата на Албанија исто така постои група што зборува на еден **пресушен дијалект од славјанскиот јазик** и тие се со муслиманска вероисповед. На оваа група сè уште не ѝ е јасен нејзиниот национален идентитет, дури се многу поназад од другите што денес се признаени под името Помаци, Торбеши, Босанци и др. Така, тие едноставно се идентификуваат со топонимот на Голо Брдо, дури честопати **се декларираат како Бугари**.

Претенциозните трансцедентални концепти на Глигоров за македонизмот создаваат само големи историски, политички, религиозни збрки и др., не само во Македонија туку и околу Македонија. Со случајот на појавувањето на македонизмот во Голо Брдо, диригиран од Скопје, се отвора една силна политичка дилема која се однесува на формирањето на Македонија како независна држава и влијанието на тоа врз стабилноста на државите и врз констелациите наоколу. Најадекватниот одговор на глигоровистичката определба и, воопшто, на македонската за непризнавањето на независноста на Косово во име на зачувувањето на стабилноста на Македонија и на македонската држава што, било како концепт било како агентурска дејност ги дестабилизира албанските простори и регионот.

Анета Светиева (Скопје)⁵

УДК 323.1:297(497.7-16/-17)=163.3

ПОЛИТИЗАЦИЈА НА ЕТНИЧКИОТ ИДЕНТИТЕТ НА ТОРБЕШИТЕ („НАШИНЦИТЕ“)

(текстот е објавен во стручното списание „Balcanoslavica“ (Прилеп-Скопје, Македонија) бр. 32-33 од 2003 година, стр. 7-23)

Апстракт: Текстот се однесува на исламизираното македонско население во западна и во северозападна Македонија и за политизацијата на неговиот етнички идентитет. Се работи за население со македонски говорен јазик и автентична култура, кое живее во неколку етнографски предели на македонско-албанското и на косовското пограничје и во некои гранични предели на Албанија и на Косово, познато по неколку различни етноними/егзоними, како *Торбеши*, *нашинци*, *курки*, *уљуфи* итн. Во овој текст паралелно користам два етнонима/егзонима - *Торбеши* и *нашинци*, од две причини: првиот етноним/егзоним е најшироко распространет, а вториот етноним/егзоним е општо прифатен од самото население на кое се однесува и не подразбира конфесионална определба.

Клучни зборови: Торбеши, нашинци, етнички предели, етничка култура, западна и северозападна Македонија, пограничје, македонско-албанска граница, македонско-српска (косовска) граница, исламизација,

⁵ Авторката е професор по балканска етнологија на Заводто за етнологија, Институт за географија, ПМФ, Универзитет Св. Кирил и Методиј - Скопје

албанизација, турцизирање, Голо Брдо, Гора, Дебарско, Дебарска Жупа, Долна Река, Горна Река, етничка транзиција, македонски јазик, дримколско-голобрдски говор.

Денес етнонимот **Торбеш** се користи општо за идентификација на сите исламизирани Македонци во Р. Македонија, иако овој етноним изворно се однесува на исламизираниите од Дебарско-реканската етнографска целина и од блиските задгранични области во северозападниот ареал. Дури и на тој простор каде што настанал етнонимот, ретко кој од групите и од поединците на кои се однесува се идентификува со него. Отпор кон етнонимот покажуваат скоро сите Македонци-муслимани (Голобрдците, оние од Дебарска Жупа, Гораните, Горнореканците, Дримколците, па дури и исламизираниите Мијаци од Долна Река на кои најмногу се однесува⁶). Покрај локалните етноними, оваа популација користи и еден општ етноним како невербален симбол на етничка и на културна сродност, кој најверојатно настанал како чувство на културна поврзаност меѓу Македонците од двете конфесии далеку пред создавањето на македонската држава. Тоа е етнонимот **НАШИНИЦИ**. Интересно е дека и Албаниците од Голо Брдо - Албанија, кога сакаат да го идентификуваат говорот на соседното македонско население, користат термин изведен од овој етноним и велат „вие зборите *науки*“⁷ (Vita Која).

Инаку, на просторот на Дебарско-реканската етнографска целина се среќаваат и други етноними/егзоними кои се однесуваат на Македонците-муслимани или се заеднички за двете главни конфесионални групи. Така, на пример, во наративните извори и во литературата се среќаваат податоци за етнонимите/егзонимите *курки*, *есџи*, *уљуфи* итн. Заедничко за сите овие етноними/егзоними е делумното или целосното дистанцирањето од нив од страна на оние на кои се однесуваат. За другите групи исламизирани Македонци постојат други народни етноними/егзоними, како: *дилсзи*

⁶ Исламизираниите Мијаци од поширокиот етнографски предел Река во западна Македонија се познати по етнонимот **Торбеш**. Во науката постојат обиди за објаснување на етнонимот. Во таа смисла, етнонимот се доведува во врска со старото словенско племенско име *Торбачи*; се поврзува со посебниот вид службеници во турската војска и кандидати за јаничари кои носеле торби (Torba Oglanlari / Torba Asemileri); се доведува во врска со персиската конструкција *џорбеи* со значење торбар, човек што торбари, подвижен трговец што продава алва, боза, салеп' итн. Во согласност со верската ендогамија како културна граница меѓу Мијациите и Торбешите, етнонимот има пејоративно значење, односно „дека Торбешите се продале за една торба брашно“, во смисла „ја продале верата“. Постои едно мислење дека етнонимот е во врска со богомилството, односно со богомилските мисионери (кутугери) кои носеле торби. Навистина, картата на богомилството и исламизацијата прилично се поклопуваат на Балканот, но тоа се уште ништо посебно не кажува за етнонимот. Прашањето за потеклото на етнонимот останува сè уште отворено. Познато е дека етнонимите се појавуваат и како етници и како патроними. Во таа смисла, повеќе како забелешка отколку како истражување, наведувам два топонима идентични со етнонимите *Мијак* и *Торбеш*: 1. *Мијак* - село или маало во село Танушевци на самата денешна граница меѓу Косово и Р. Македонија и 2. село *Торбач* во Голо Брдо - во делот во Р. Албанија.

⁷ Теренски истражувања во Голо Брдо, 2003 година; информација од проф. Вита Која.

(Тиквеш), *Помаци/Турци* (Малешевско, Делчевско, Пиринска Македонија, Егејска Македонија), *Турци* (Прилепско), *ајовци/Турци* (Кичевско)⁸ итн., но во овој текст тие не се предмет на истражување, туку се спомнуваат по потреба. Во турскиот период и непосредно потоа, најприфатлив јавен етноним за исламизираните од Македонија (Македонци, Албанци и други) бил *Турчин/Турци*, како можност за идентификација со турската муслиманска држава или според народното мислење дека *Турчин е еднакво на муслиман и обрајно*. Во последниот век на турското царство, кога државата не ја владеела вистински целата своја територија и кога Албанците-муслимани освоиле значаен дел од функциите на државата во западните и во северозападните делови на етничка Македонија, кај Албанците дошло до поголема афирмација на албанското етничко чувство. Како резултат на оваа ситуација, се засилил процесот на албанизација врз македонското исламизирано население. Старата формула дека *Турчин е еднакво на муслиман и обрајно* почнала да се менува и да се појавува со нова содржина, односно дека *Албанец е еднакво на муслиман и обрајно*. Примерите се многубројни, но школски пример претставува пределот Горна Река⁹. Тоа го потврдуваат и рецентните теренски истражувања. На пример, еден муслиман од Горна Река во никој случај не би се идентификувал со етнонимот *Торбеш* или *шкреј*. Доколку денес е доведен во ситуација јавно етнички да се идентификува, на локално ниво ќе се идентификува како Горнореканец, а во званичните пописи како Албанец (порано и како Турчин), за разлика од нивните соселани-христијани кои се идентификуваат исто така како Горнореканци, а во званичните пописи како Македонци. Оваа појава не би била чудна кога не би се знаело дека се работи за мешана, културно единствена етничка група, чии членови навистина припаѓаат на две конфесии, но сите други културни обележја им се заеднички (билингвизам = албански и македонски јазик, носија, стопанство, народно право, речиси целиот народен календар, фолклорот итн.).

Извесно пренасочување на притисокот од албанизација врз Торбешите во друга насока претставува периодот пред Балканските војни и Првата светска војна, кога биле изложени на класичните методи на српската и на бугарската пропаганда¹⁰. Албанизацијата почнала одново плански да се форсира за време на окупацијата на западна Македонија во Втора светска војна од страна на фашистичка Италија, односно Албанија, и тоа со разни насилни средства, не само преку образованието на албански јазик туку и со помош на надворешни невербални етнички симболи, како, на пример, задолжителна бела валавена капа (кече) за мажите, промена на

⁸ Паликрушева, Галаба, Етноними исламизираних груп южнославјанских народов. Во: „VI меѓународен конгрес за проучување на Југоисточна Европа“ (Софија 1989), Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, 1991, стр. 119-127.

⁹ Мирјана Мирчевска, Вербални и невербални етнички симболи на Горна Река, Скопје 2004 (ракопис на одбранета докторска дисертација).

¹⁰ Глигор Тодоровски, Малореканскиот предел, ИНИ, Скопје 1970, 382-386; Весна Петреска, Пролетни обичаи, обреди и верувања кај Мијаците, Скопје 1998, 24.

имиња и презимиња во албанска форма¹¹ итн. Во периодот на НРМ (СРМ), државата не презела никаква акција за промена на наметнатите албански имиња и презимиња на Торбешите (нашинците), што може да биде и индикатор за ставот, односно за непостоењето став за нивната етничка припадност. Новата (стара) формула *Албанец е еднакво на муслиман и обрaјно* денес е особено актуелна и с~ почесто се применува врз исламизираниите Македонци како организирана акција однатре и однадвор. Се добива впечаток дека денешните албански партии се залагаат за воведување нов албански „милет-систем“, каде што националниот (етничкиот) идентитет ќе се потпира врз религиозниот идентитет. Може да се зборува и за процеси на реисламизација на исламизираниите, односно за рехристијанизација на православните, како карактеристичен процес по напуштањето на атеизмот од претходниот политички и општествен систем. Меѓутоа, фактот на културната посебност на исламизираниите Македонци придонесува групите с~ уште да се одржуваат жилаво иако во услови на различно мислење, етничко и политичко дејствување на партиите со етнички предзнак. За тоа придонесуваат локалните етноними, како и општиот, широко распространетиот етноним *НАШИНЦИ*, преку кој во мешаните конфесионални предели и села се подразбираат Македонците од двете конфесии, како што е случајот, на пример, во Голо Брдо, Гора и на други места¹².

Во сите повоени пописи во Македонија е забележлива транзиција на делови од групите исламизирани Македонци во различни графи на етничката припадност¹³. Нелогичноста на бројките на демографскиот раст и опаѓање веднаш може да ја забележи секој стручен демограф, па дури и лаик. Како последица на ова „етничко лавирање“ на Македонците-муслимани, понекогаш во пописните графи се зголемува бројот на Турци, понекогаш бројот на Албанци, понекогаш бројот на Муслимани/Бошњаци¹⁴ итн. Во современи услови, најголемо влијание за интензитетот на овие појави во смисла на политизација на етничкиот идентитет имаат партиите со

¹¹ Глигор Тодоровски, Верскиот фактор како основна детерминанта во определувањето на националноста кај исламизираниите Македонци, Историја, фолклор и етнологија на исламизираниите Македонци, Скопје 1987, 60-121; Весна Петреска, н.д., 24.

¹² Сопствени теренски истражувања во Голо Брдо, 2003 година; информација од Мердан Муаремовски, роден во 1957 во с. Љубовиште, Гора (Косово, Србија), живее во Скопје.

¹³ Благоја Марковски, Карта на промените во народносниот состав на населението во Република македонија по Втората светска војна, Етнолог, 4-5, Скопје, 1994, 198-204.

¹⁴ Во СФРЈ, во пописот од 1953 година, поголемиот број босански муслимани се изјасниле како *Југословени неодредени*. Тој факт придонел за признавањето на етноним *Муслимани* како етничка посебност, иако името не било најсреќно избрано и до денес предизвикува дискусии. Во тоа време оваа можност за етничко-верска идентификација ја користеа и други исламизирани, така што последиците беа формирање нова група *Муслимани* на целата територија на тогашна СФРЈ. Денес овој дел од босанско-херцеговското население со исламска вера се идентификува со етнонимот *Бошњаци*. Новиот етноним е, исто така, доста атрактивен за разни групи муслимани кои припаѓаат на некоја од јужнословенските групи говори (јазици).

етнички предзнак, особено албанските и турските. Во таа смисла, македонските партии не бележат некој значаен успех. Мене како научник би ми импонирало ова проевропско однесување, бидејќи од историска гледна точка тоа е сосема логично. Како што е познато, Македонците не биле оптоварени со монархистичка и националистичка државна традиција од балкански тип и тој факт придонел кај народот да не се развие чувство на супериорност во однос на другите народи и етнички групи и да не се родат идеи за освојување од кој било вид. Напротив, кај народот се развиле посебни психички особини неопходни во борбата за гол опстанок, и тоа, пред сè механизми за поднесување на „другиот“, на неговата конфесија и култура. Познатите спротивни ставови на албанските партии ги сфаќам како политичка борба за позиции, бидејќи колку и да се сака да се негира добронамерното однесување на македонската држава, фактите зборуваат спротивно, вклучувајќи ги и повремени инциденти со институциите на државата, кои, по правило, биле реакција на екстремното непочитување на државата. Во таа смисла, денешното „проевропско“ однесување на македонските политички партии би било во ред кога би постоело реципрочно однесување и од страна на соседите, но општо е познато дека тоа не е случај. Од тие причини се јавува сомневање во државничката компетентност на т.н. „избраници на народот“, бидејќи за секој вистински државник оваа инертност на македонските партии би требало да претставува пораз на државата во смисла на негрижа за културниот идентитет на своите граѓани, препуштени на милост и на немилост на очигледните пропаганди. Свежи настани во оваа смисла се воведувањето на турски јазик во наставата во Дебарска Жупа (2002) под влијание на Демократската партијата на Турците во Македонија (TDP), иако тамошните Торбешки воопшто не знаат турски и не станува збор за етнички Турци, освен за две-три села за кои постојат историски податоци. Од „турски агол на гледање“, Торбешките-Турци од Жупа (Дебарска) и од Кичевско поднеле петиција потпишана од родителите на децата за воведување на турскиот јазик во наставата, со „објаснување“ дека тие се Турци кои не знаат турски „затоа што турските училишта биле затворени по заминувањето на Турците (1912/13)“, а вториот аргумент им бил дека „и децата на Македонците иселени во Австралија не знаат македонски, па сепак го учат јазикот со македонски учители!“¹⁵

Во овој контекст, на ДПТ може да им се постави прашањето: зошто како мајчин јазик го одбрале баш македонскиот, кога можеле да го одберат албанскиот итн., бидејќи голем број од селата се со мешан етнички состав. Како и да е, на тој начин торбешкото село Пласница (долно Кичево) стана турско село, а сега е на пат да стане и албанско. Под влијание на Демократската партија на Албанците¹⁶ (ДУИ) и на другите партии на етничките Албанци кои се единствени по ова прашање, во новиот попис од

¹⁵ Baskin Oran, Religious and National Identity Among the Balkan Muslim: A Comparative Study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo
<http://www.ceri-sciencespo.com/publica/cemot/text18/oran18.pdf>.

¹⁶ Democratic Union for Integration (Демократска унија за интеграција).

2003 година, торбешкото село Лабуништа (Струшко) стана големо „албанско“ село, иако таму нема етнички Албанци¹⁷. Континуираната албанизација на Торбешите (нашинците) им создава многу проблеми и на Турците, односно на ДПТ, со оглед на нивниот став дека Торбешите се Турци¹⁸, бидејќи тие самите доброволно се идентификувале или с~ уште се идентификуваат со етнонимот *Турци*. Со еден збор, двете спомнати етнички партии со упорност, мотиви и агресивност успеваат да придобијат дел од исламизираните Македонци, за разлика од „заспаните“ македонски партии кои се будат кампањски само тогаш кога треба да се освојат позициите на власта.

Уште поголеми проблеми со етничкиот идентитет имаат нашинците - исламизираните Македонци кои денес живеат надвор од државните граници на Македонија или во дијаспората. Така, на пример, нашинците - Голобдци и Горани (од Голо Брдо и од Гора - делот на албанска територија), не уживаат никакви малцински права во Албанија, а образованието се одвива на албански јазик, иако домашен јазик им е македонскиот јазик (дримколско-голобрдскиот и горанскиот говор на западномакедонското наречје). Децата почнуваат да го учат и да го зборуваат албанскиот јазик дури откако ќе се запишат во основно училиште. Од тие причини, учителите се сите нашинци - луѓе со локално потекло, за да можат полесно да им го пренесат новиот јазик на децата¹⁹. Според разговори со интелектуалци по потекло од Голо Брдо, во албанската наука на државно ниво се поддржува „научна теза“ дека населението е етнички албанско, но дека го изгубило мајчиниот албански јазик поради близината на „Словените“!²⁰ За македонското малцинство во Албанија, од страна на бугарската наука и публицистика се пласираат тези дека се работи за православни и за исламизирани Бугари. Во оваа смисла, „водат“ публикациите и веб-страницата на Македонскиот научен институт од Софија²¹, но и бугарската дневна политика не губи време²². Оваа теза ја користат и некои албански политичари од Македонија, кои се занесуваат дека единствено тие имаат есклузивно право да се борат за малцински и за „човекови“ права, додека Македонците во Албанија кои ги бараат своите права ги игнорираат со „лепење“ разни дисквалifikаторски „етикети“, заборавајќи ја, притоа,

¹⁷ Blazhe Ristovski, The Map of Future Federation is Already?? Drawn, Reality Macedonia, January 11, 2004 http://www.realitymacedonia.org.mk/web/news_page.asp?nid=2898.

¹⁸ Истото.

¹⁹ Сопствени теренски истражувања во Голо Брдо, мај 2003

²⁰ Лични разговори со проф. Кимет Фетаху, проф. Вита Која и со Цветко Мазнику, кои живеат и работат во Тирана, а потекнуваат од македонската група во Голо Брдо.

²¹ <http://www.macedoniainfo.com/> Од оваа продукција посебно написот на австрискиот професор Ото Кронштајнер, Распаѓането на Југославија и бидештето на Македонија, (англ.: The Collapse of Yugoslavia and the Future Prospects of the Macedonian Literary Language) http://www.macedoniainfo.com/bul/knigi/ik/ik_3.html.

²² Bulgarian Parliament Speaker Demands Albania Recognise Bulgarian Minoriti, Souteast European Times, 6 March 2002 <http://balkantimes.com/html2/english/020307-GEORG1-008.htm>.

добрата народна поговорка *Не ѝ прави му го на друз̄ ѿоа иѿио не сакаи да ѿи ѿо ѝраваѿи ѿебе*²³. Оваа конструкција на искривена вистина на т.н. „бугарска теза“ се потпира на еден термин што поединци од постарата генерација го користат во однос на јазикот. Имено, за локалниот говор на македонскиот јазик, Голобрдци користат три термина: нашинско (лок. терм. *збориши нашинско*), македонски и бугарски. Од трите термина, најзастапен е терминот *нашинско*. Терминот *буџарски* го користат одделни припадници од постарата генерација од Голо Брдо, но не се работи за доследна употреба, бидејќи за време на разговор понекогаш велат *македонски јазик*, понекогаш *буџарски јазик*. Терминот *буџарски* јазик не е израз на етничко чувство, туку претставува остаток од времето на ширењето на бугарското име, пропаганда, црковна и државна организација меѓу Македонците, особено во XIX и почеток на XX век. Овој феномен сум го среќавала и кај поединци од постарата генерација исламизирани Македонци во Турција, кои практично никогаш не живееле во слободна Македонија. На сличен начин може да се чуе како некои постари Горнореканци/Горнореканки се обидуваат да зборуваат српски, затоа што „на времето“ учеле на српски јазик. Од друга страна, досега не сум сретнала некој од испитаниците да каже за себе дека е Бугарин²⁴ или Србин. Точноста на моите податоци може да се провери на теренот, но се плашам дека точноста не е некоја вредност за оние „команданти и војници“ во политичките редови, кои прават ситни пресметки дека, работејќи за туѓи глобални интереси, „ќе ќарат“ нешто за својата кауза²⁵. Сепак, најзначаен извор на податоци за етничката структура на Албанија претставува американската електронска база на податоци CIA - The Word Factbook. Тука, во графата „други“ (2%) се наведени Власи, Цигани, Срби и Бугари, а воопшто не се спомнуваат Македонци. Оттука буквално се пренесени податоците за етничката структура на населението на Албанија на многу други веб-страници. Се разбира, тоа се податоци од албанската статистика, но креаторите на The Word Factbook биле повнимателни во поглед на службениот процент на Грците (3%) и наведуваат дека, според евиденцијата на грчките организации, се работи за 12%²⁶, додека македонското население е едноставно избришано и заменето со друго, иако постојат македонски организации кои располагаат со евиденција за нивната бројност. Незадоволството од податоците во Factbook е уште поголемо со оглед на фактот што барем во еден дел на Албанија (Мала Преспа, област Подградец и Корча), македонското малцинство и јазик се званично признаени²⁷, иако по принцип на право

²³ Арбен Џафери, Бура во чаша, в. „Шекули“ (Тирана) од 6 февруари 2004 година (пренесено во в. „Дело“ (Скопје) од 27 февруари 2004 година, стр. 12,13); **Xhaferi Claims That Macedonians in Golo Brdo Are Fictitious**.http://www.afsouth.nato.int/organization/NHQSKOPJE/PRESS%20REVIEW/_2004/february/dawn_20Feb2004.htm.

²⁴ Сопствени теренски истражувања во Р. Турција 1982-84 и во Голо Брдо 2003 година.

²⁵ Арбен Џафери, Бура во чаша, в. „Шекули“, н.д.

²⁶ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/al.html>.

²⁷ Wikipedia - The Free Encyclopedia http://en2.wikipedia.org/wiki/Macedonian_language.

ограничено на одредена територија. Спротивно на наведените примери говорат податоците за застапеноста на македонскиот јазик во Албанија и во другите соседни земји на веб-страницата Ethnologue.com²⁸, со што индиректно се потврдува постоењето на македонското етничко малцинство.

Нашинците - Голобрдци и Горани од Албанија, се доста добро организирани во напорите да добијат малцински права²⁹. Голобрдците со право бараат да се отвори граничен премин на потегот Џешишта - Требишта, односно кон другиот дел од разделениот предел Голо Брдо - Дебарски Дримкол на македонска страна. Тоа го сметаат за право што го имале веќе освоено непосредно по Втората светска војна, за што како доказ ги приложуваат старите гранични пропусници на нивните родители и роднини. За жал, оваа иницијатива корисна за двете држави досега не дала позитивни резултати.

Многу е проблематичен и примерот со нашинците во поголемиот дел од поделениот македонски предел Гора кој влегол во состав на територијата на Србија (во делот на Косово) по Првата светска војна. Покрај постојаниот притисок на албанизацијата, тука била во функција српска државна програма за однародување на Гораните и за предизвикување српско етничко чувство, особено кај младата генерација, главно преку образовните институции во кои, без исклучок, образовниот процес се одвивал на српски јазик. Оваа програма наоѓала поддршка и во културната политика на САНУ како организатор на научни истражувања и печатење публикации со кои на „научни основи“ се докажува српската припадност на Гораните³⁰. Конфузијата трае и денес. Парадоксално е што на веб-страниците на една иста организација (OSCE), Гораните се двојно идентификувани - еднаш како Срби со исламска вера³¹, а другпат како дојденци од Бугарија во XIII век³². За да биде иронијата поголема, на истата веб-страница е наведено дека јазикот на Гораните претставува смеса од македонски, нашински, турски, босански и српски, па бидејќи во ова набројување дури двапати се спомнува македонскиот јазик (македонски, нашински), практично се потврдува дека се работи за македонско население! Сепак, тоа не е јасно кажано! Утешно звучи тоа што не се барем директно идентификувани и како етнички Бугари, односно итратата формулација повеќе асоцира на средновековната бугарска држава во чии граници била вклучена и Македонија, всушност, како и делови од Албанија во тој период. Би било поучно авторот на овој текст да ни „објасни“ од каде дошле некои групи, чии потомци денес во мнозинство живеат на Косово и се декларираат како етнички Албанци? Дали од

²⁸ <http://www.ethnologue.com/>.

²⁹ Политичко друштво „Мир“ на македонското малцинство во Албанија, Центар за етнички истражувања, Тирана.

³⁰ Милисав Лутовац, Гора и Ополье, Српски Етнографски зборник, кнј. LXIX, Населба и порекло становништва, кн. 35, САН, Београд 1955.

³¹ GORA/DRAGASH, <http://www.osce.org/kosovo/documents/reports/part1/p5gor.htm>.

³² MUNICIPAL PROFILE, Dragash, October 2003, http://www.osce.org/kosovo/dokuments/reports/municipal_profiles/.

средновековна Византија, од средновековните држави Бугарија и Србија, дали од Османска Турција? Иронизирајќи, сакам да истакнам дека во овие текстови, намерно или случајно, се насетува негација на етничката посебност на Македонците. Од друга страна, инертниот однос на македонските политичари и научници во периодот по Втора светска војна кон нашинците - Македонци од двете конфесии на територијата на соседните држави³³, со ретки исклучоци³⁴, исто така придонесувал за забрзување на процесите на асимилација на македонското малцинство во масата доминантно население. Доколку и постоеле некакви нијанси во тој однос, може да се каже дека „најблагонаклоно“ се гледало кон посрбувањето на македонското население на територијата на Србија со оглед на факторот заедничка држава и доминантната културна позиција на Србија во однос на Македонија како нејзина поранешна територија од периодот на Кралството Југославија и Вардарската Бановина (1918, 1929-1941). Во таа смисла, може да се заклучи дека овие процеси се случувале со премолчување и „со дозвола“ на македонската држава и на провладините македонски научници, слично како и во случајот со македонскиот предел Пчиња или со македонските колонисти во Војводина, во селата околу Панчево и Вршац итн. Покрај сите програми за посрбување, Гораните го зачувале својот говор и народната култура. Во најголем број примери се идентификуваат со етнонимите *нашинци* и *Горани*, но присутен е и етнонимот *Торбеши*, а јазикот го идентификувале како *нашински* (збори *нашински*)³⁵. Очигледно е дека со премолчаното „одобрување“ на етнонимот *Горани* од српска страна плански се задоволувале дел од етничките чувства на Гораните. Етнонимот, всушност, се одржувал поради неможноста сосема да се замени или да се укине. Етнонимот, очигледно, им одговарал и на Гораните, што индиректно укажува на самодистанцирање во однос на Србите, Албанците и на другите ентитети на Косово, но и во однос на македонската културна политика, во која не постоел интерес за нивните проблеми. Во најновите настани поврзани со интервенцијата на Косово во 1999 година, извештаите на Human Right Watch за состојбата со човековите права на малцинските групи покажуваат дека Гораните биле изложени на насилство од страна на етничките косовски Албанци во редовите на УЧК (KLA)³⁶. Позитивен елемент претставува новата административна организација на Косово, каде што е оформена новата општина Драгаш³⁷ што културно ги обединува Гораните. Меѓутоа,

³³ Секоја пројава на интерес за македонското население во соседните земји беше прогласувана за национализам и строго санкционирана. Тоа посебно се однесуваше на териториите на СФРЈ.

³⁴ Ристовски, Блаже. Горански народни песни. „Македонски фолклор“, II/3-4, Скопје, 1969, стр. 429-493. Истиот, Кон проучувањето на народната поезија на Гораните. „Македонски фолклор“, II/3-4, Скопје, 1969, стр. 137-157.

³⁵ Според Мерџан Муаремовски, род. во с. Љубовиште, Гора (Косово, Србија), живее во Скопје; MUNICIPAL PROFILE, Dragash, October 2003, http://www.osce.org/kosovo/dokuments/reports/municipal_profiles/

³⁶ Human Rights Watch <http://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/unword2c.html>

³⁷ OSCE Mission in Kosovo - Documents - Municipal Profiles, http://osce.org/kosovo/documents/reports/municipal_profiles/

многубројните обиди да се отвори граничен премин кон Македонија кај Рестелица с~ уште не се реализирани на задоволувачки начин. Според информатори од теренот, во поново време почнуваат да се обновуваат старите роднински врски со нашинците-Горани на албанска територија³⁸.

Кога зборуваме за идентитетот на исламизираните Македонци, сликата не би била заокружена доколку не ги спомнеме нашинците во дијаспора. Најголема популација исламизирани Македонци во дијаспората има во Турција. Поразно е тоа што во 50-тите-60-тите години од XX век, во услови на сопствена држава (НР Македонија, СР Македонија), можеме да следиме голема миграција на исламизираното македонско население кон Турција. Оваа миграција со намален интензитет продолжила и во наредните периоди. Големи колонии нашинци, кои с~ уште го зборуваат локалниот дијалект на македонскиот мајчин јазик и ја негуваат својата култура, можеме да сретнеме во поголемите градови, како Истанбул, Измир, Бурса итн., како и во помалите, како Акисар, Маниса итн.³⁹ Ставот на државата Македонија кон овие, честопати беспричински, иселувања бил крајно недефиниран, така што многумина од иселените и денес на некој начин обвинуваат дека биле запоставени, па дури и поттикнувани на иселување. Врските со родниот крај с~ уште се одржуваат од страна на старите иселеници и нивните потомци родени во Турција, а зборот *мемлекей*⁴⁰ се изговара со многу емоции.

Нашинците заминале во Турција со верување дека како муслимани не се ништо друго освен Турци. Според турските закони, тие таму се декларирале како Турци и веднаш биле принудени да ги променат и имињата. Меѓутоа, токму преку „новите“ имиња кои се често поврзани со топоними од Македонија, посебно со нивните родни места, се гледа нивната носталгија. Самите раскажуваат дека кога стигнале во Турција, се судриле со проблемот на целосно непознавање на турскиот јазик и култура, поради што доаѓало до недоразбирања, а понекогаш и до комични ситуации. Прават шеги на своја сметка и раскажуваат најразлични анегдоти во стилот *Турчин ишурски не знае*. Бидејќи на секој човек му е својствено да ги бара причините за појавите, меѓу нив постои едно распространето народно кажување дека нивните предци биле „вистински Турци“ кога пристигнале во Македонија, но таму го забравиле турскиот јазик и не можеле да им го пренесат на потомците⁴¹. Ова кажување може да се слушне и во Македонија кај исламизираните кои се декларираат како Турци, на пример, од поединци од село Дебреште (Прилепско), од Пласница (долно Кичево), од Скопска Торбешија и на други места. Ова народно кажување се среќава и како една од „турските научни тези“ за потеклото на Торбешите⁴².

³⁸ Информатор Мерџан Муаремовски со с. Љубовиште - Гора

³⁹ Сопствени теренски истражувања во Турција во 1982-84 година

⁴⁰ Abdulah škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1985, s.v. meml~će, meml~ke, meml~ket m (ar.) (земја, роден крај)

⁴¹ Сопствени теренски истражувања во Турција во 80-тите години од XX век.

⁴² Baskin Oran, Religious and National Identity Among the Balkan Muslim: A Comparative Study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo <http://www.ceri-sciencespo.com/publica/cemot/text18/oran18.pdf>.

Во одделни *локаниџи*⁴³ во предградијата на некои турски градови можат да се сретнат средовечни мажи кои пијат чај, кафе и играат *шеши-беши*, притоа зборувајќи на чист македонски јазик. Во цели градски маала се слуша македонскиот јазик, бидејќи кога доаѓале, се населувале групно, според родното место/предел од каде што доаѓале. Животот во група ги забавил процесите на асимилација. Позитивно е тоа што во Турција никој не им забранувал во домашниот бит да зборуваат на својот јазик и да ги негуваат своите културни традиции, меѓутоа тука завршува приказната, бидејќи секој обид за јавна етничка или културна диференцијација би паднал под удар на турските закони. Досега не е познат некаков обид во таа смисла, бидејќи тамошните нашинци заминале таму по своја волја за да бидат „Турци“ и сметаат дека таа своја цел ја оствариле, иако е повеќе од јасно дека негде длабоко во нив тлее нешто недоречено, нешто што личи на носталгија по родниот крај, а се насетува дека е тоа замена за нешто многу посуштинско што никој не го спомнува јавно, бидејќи тоа би значело негирање на првичната цел и смислата на нивното заминување.

Во првите децении од доселувањето, групите с~ уште биле ендогамни. Можеби и немале друг избор, бидејќи и на другата страна, кај локалните Турци, постоеле одредени отпори кон јазикот и културата на дојденците. Со тек на време започнала интеграција со локалното население, главно преку склучување брачни врски. На тој начин започнал процесот на вистинско турцизирање и постепено воведување на турскиот како паралелен јазик во семејството и во групата. Последната генерација потомци на дојденците веќе тешко го зборува македонскиот јазик, иако многумина го разбираат. Овие факти го појаснуваат процесот на асимилација. Сепак, сите претставници на последната генерација со кои сум контактирала го истакнуваат своето потекло од Македонија, така што со етничките процеси човек никогаш не може да биде сигурен дека ќе се одвиваат докрај според одредени закономерности.

Од изнесеното може да се констатира дека, и покрај релевантните податоци за процесите на исламизација за време на турскиот период, овие аргументи не се прифатени целосно и масовно од страна на исламизираното македонско население. Дел од населението ги прифаќа како релевантни, но еден значаен дел се ориентира кон свои тези и аргументи. Свои тези и аргументи имаат и турската, албанската, грчката, српската, бугарската политика и којзнае уште кој. Целата „количина“ „народни“ и „научни тези“ се прекршува врз грбот на нашинците, кои се често збунети и неподготвени за ваков тип „интелектуална војна“. Од гледна точка на науката, бесмислено е да се докажува точноста на тезата за исламизацијата покрај толку голем број изворни турски документи кои денес му се достапни на секој оној што е заинтересиран за тоа прашање. Но, за жал, бројот на заинтересираните нашинци е с~ уште мал. Во нивната култура повеќе се вреднува усната традиција од пишаниот збор, па на тој начин можат „да поминат“ и планирани, тенденциозно темпирани „тези“, изнесени во форма на народни преданија.

⁴³ Гостилници од традиционален ориентален тип.

Свои причини за дистанцирање нашинците гледаат и на релацијата црква - држава, со оглед на фактот што барем еднаш дневно во македонските медиуми се истакнува дека „вистински Македонци“ се оние чиј пастир е Македонската православна црква. Непостоењето на тој вид духовно единство предизвикува чувство на отуѓеност на двете страни и го потиснува често во втор план прашањето на етничката припадност. Појавата на неколкукратна промена на јавниот идентитет на исламизираниите Македонци, како и појавата на двоен идентитет - албанско-македонски, турско-македонски итн., во случаите кога сè уште постои двоумење, претставува основа потомците да ја донесат конечната одлука за националната и етничка припадност во зависност од актуелната општествено-политичка и економска ситуација. Во современи услови во Македонија, верата претставува многу значаен фактор во донесувањето на одлуката за јавно приклучување кон одредена етничка група. Факт е дека етничкиот идентитет не се исцрпува само преку верата, што се докажува преку ставот на оние групи и поединци што без оглед на конфесијата се декларираат како Македонци или исламизирани Македонци, водени, пред сè, од личното чувство на културна поврзаност. Меѓутоа, пред заканата од губење на идентитетот, сè уште останува значајна популација исламизирани со македонски говорен јазик, кои имаат проблем со прифаќањето на оваа идентификација. Се чини дека кај нив постојат одредени отпори кон описниот јавен етноним *исламизирани Македонци*, кој како да содржи во себе „несовршеност“ во споредба со атрактивноста на другите јавни етноними. Сепак, предложеното име претставува помало зло во споредба со опасноста од губење на културниот идентитет, или, како што би рекол народот, викај ме и грне - само не трескај ме од земја. Самиот факт што постојат различни тези и програми за привлекување на нашинците во повеќе различни етнички заедници значи разнебитување на нивната посебност и култура. Оваа ситуација сигнализира дека постои силна политизација на нивниот идентитетот. Колку што е важно запознавањето на културата на „другиот“, исто толку и повеќе е важна сопствената културна идентификација. Кога се работи за нашинците, голем број пречки за етничка идентификација се поставени и со помош на „науката“, во која има многу политика, како и со религијата. Се работи, главно, за „тези“ во кои се објаснува нивното „турско“, „бугарско“, „античко-грчко“⁴⁴, „албанското“ и др. потекло. Во таа смисла, се намалува вредноста на тезата за нивното македонско потекло, изведена врз основа на изворните турски документи, односно оваа теза се „чита“ како една од сите други тези, иако чувството на етничка и културна врска со православните Македонци е содржано во општиот етноним *нашинци*. Секојдневната закана од стопување со друга нација и култура би можела, конечно, да ги мобилизира сите оние нашинци што се чувствуваат етнички и културно неидентификувани или маргинализирани. Во тој поглед, излез

⁴⁴ Baskin Oran, Religious and National Identity Among the Balkan Muslim: A Comparative Study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo.
<http://www.ceri-sciencespo.com/publica/cemot/text18/oran18.pdf>

од конфузното и различно етничко определување на еден дел од нашинците (Торбешите) од Македонија, кои не се докрај убедени во исправноста на јавниот етноним *исламизирани Македонци*, може да биде и постигнувањето договор околу некое друго заедничко име како јавен вербален симбол на нивната етничка култура, што понатаму би можело да поттикне здружување во граѓански или во политички форми на организирање на сличен начин како што го прават тоа Помациите од Пиринска Македонија во Р. Бугарија⁴⁵. Со еден таков потег, во значителна мера би ѝ се застанало на пат на интензивната политизација на етничкиот идентитет на нашинците.

⁴⁵ Сдружение на помациите за култура и евроинтеграција в Билгария.